

Вячеслав Васильович Демченко,
завідувач Рівненським регіональним центром
Інституту обдарованої дитини
НАПН України,
м. Рівне, Україна

УДК 317.–056.45

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

В статті автор розкриває особливості підготовки педагогічних працівників к роботі з одареними дітьми, знакомить читачів з методикою діагностики готовності педагогів к роботі з цією категорією дітей.

Ключевые слова: професійна підготовка, одареність, готовність, компонент, діагностика, дослідження, ефективність.

In this article the author deals with the peculiarities of the teachers' training to work with the gifted children's and acquaints the readers with the diagnostic methodology of teachers' readiness to work with category of children's.

Key words: professional preparation, gift, readiness, component, diagnostics, research, efficiency.

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю радикальних змін, спрямованих на підвищення якості й конкурентоспроможності освіти, вирішення стратегічних завдань, що стоять перед національною системою освіти в нових економічних і соціокультурних умовах, інтеграцію її в європейський і світовий освітній простір [5].

Головна мета Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. [5] передбачає забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними задатками, здібностями, потребами на основі навчання впродовж життя.

Нові умови вимагають нового вчителя, здатного успішно проводити пошук, розвиток та реалізацію творчих обдарувань підростаючого покоління. Видатний педагог Софія Русова, вчителя, який передає дитині лише знання, називає ремісником, а того, хто виховує характер, – справжнім митцем своєї справи [6].

Звернення до цієї проблеми є актуальним у зв'язку з відсутністю системи підготовки майбутніх учителів до роботи з обдарованою молоддю у вищих педагогічних навчальних закладах, недостатньою науково-теоретичною та методичною розробкою цієї проблеми у педагогічній науці.

У процесі підготовки педагогічних кадрів до роботи з обдарованими учнями мають місце суперечності між:

- вимогами до рівня професійної підготовки вчителів, з боку суспільства та батьків обдарованих дітей і неможливістю ефективного забезпечення цих вимог у межах існуючої педагогічної системи;
- традиційною системою підготовки педагогічних кадрів та практикою роботи з обдарованими школярами;
- потребами вчителів у теоретичних та прикладних напрацюваннях у галузі педагогіки і психології обдарованості та їх задоволенням.

Подолати певні суперечності можна відповідним чином налагодивши функціонування системи спеціальної підготовки фахівців у ВНЗ, проте практика свідчить про відсутність не лише системи, але й будь-яких кроків у її створенні. Тому, оперативно ліквідувати цю прогалину можна налагодивши методичну роботу як в закладах післядипломної педагогічної освіти, так і у ЗНЗ з підготовки вчителів до роботи з обдарованими дітьми. Завдяки неперервному характеру методичної діяльності, її здатності оперативно реагувати на зміни в суспільстві, вчителі можуть в стислі терміни здобути базового рівня якісні знання, вміння та навички, що необхідні для навчання і виховання обдарованих школярів.

Організації підготовки педагогічних кадрів повинна відповідати певна нормативно-законодавча база, надбання психолого-педагогічної науки щодо

обдарованості та організації підготовки вчителів. Зокрема, при підготовці фахівців необхідно враховувати концепцію творчої обдарованості О. Матюшкіна; концепцію «вікового потенціалу» Н. Лейтеса; теорію розвитку творчого потенціалу В. Романця, трактування обдарованості, як прояву творчого потенціалу людини Ю. Бабаєвої; психодидактичний підхід до навчання і розвитку обдарованості дітей в умовах загальноосвітнього навчального закладу В. Клименка; теорію креативності Е. Торренса; триколову концепцію обдарованості Дж. Рензулі; психосоціальну модель А. Танненбаума; концепцію Ф. Ганье (Gagne); триархічну теорію Р. Стернберга; фундаментальні праці В. Бондаря, О. Киричука, С. Крисюка, В. Онушкіна, М. Протасової, а також сучасних науковців післядипломної педагогічної освіти: Т. Сорочан, Н. Клокар, В. Олійника, М. Романенка та інших.

Аналіз філософської, науково-педагогічної та методичної літератури свідчить про незначну увагу науковців стосовно проблеми підготовки педагогічних кадрів до роботи з учнями, які виділяються своїми здібностями. Майже недослідженими залишаються проблеми змісту, форм, методик відповідної підготовки, вимог до вчителя, його готовності до навчання і виховання здібної та талановитої молоді. Це є підставою вважати поширення існуючих та пошук нових форм і засобів підготовки вчителів до специфічної діяльності актуальною педагогічною проблемою, а дослідження та пошуки шляхів її розв'язання, результативними щодо їх використання та впровадження у закладах освіти. Разом з тим, аналіз змісту психолого-педагогічних дисциплін педагогічних навчальних закладів свідчить про те, що підготовці майбутніх учителів до навчання і виховання обдарованих учнів приділяється не виправдано мала увага. Укладачі навчальних програм і автори підручників та навчальних посібників здебільшого акцентують увагу на поняттях «здібності» і «здатки», обмежуються загальними положеннями, що містяться в основі розвитку здібностей, відводять на вивчення проблем обдарованості недостатню кількість навчального часу. В освітньо-кваліфікаційних характеристиках випускників ВНЗ, визначених державними стандартами, специфіка і особливості професійної діяльності вчителя, який працює з обдарованими учнями, не відображена.

Такий стан пояснюється відсутністю системних досліджень цієї теоретико-прикладної проблеми. Зокрема, у науково-методичній літературі немає обґрунтування поняття «готовності вчителів до роботи з обдарованими учнями», не визначено компоненти та критерії оцінювання.

Актуальність і гострота проблеми, недостатній рівень її теоретичного і методичного обґрунтування, професійні потреби вчителів, очікування суспільства, батьків і обдарованих дітей обумовили роботу колективу науково-дослідницької лабораторії «Творча обдарованість» при обласному інституті післядипломної освіти над темою «Підготовка вчителя до роботи з обдарованими дітьми».

На нашу думку, сучасне ставлення до обдарованості, як до соціального явища та педагогічного феномену, вимагає перегляду існуючої парадигми роботи з обдарованими дітьми, а саме – **переходу від пошуку обдарованих дітей до пошуку обдарувань у кожній дитині.**

Специфіка підготовки вчителів до роботи з обдарованими дітьми полягає у тому, що обдаровані мають специфічні якості: самостійність, оригінальність, допитливість, наявність дивергентного мислення, гарну уяву, пам'ять, цілий комплекс психічних особливостей – своє світосприйняття, надмірну вразливість, емоційність, чутливість і багато інших, що повинні віддзеркалюватись в особі вчителя, який працює з ними. З одного боку, це риси характеру вчителя: любов до дітей, витривалість, терпіння, наполегливість, власні таланти; з іншого – знання, що значно вищі за обсягом від шкільної програми, а також вміння бачити і створювати навчальні стратегії, організувати навчання за індивідуальними програмами розвитку, науково-дослідну діяльність дітей, володіння методиками поглибленого, прискореного, збагаченого навчання тощо. Тобто, певні специфічні якості обдарованих дітей вимагають певних якостей педагога. Основні вимоги до вчителя, який працює з обдарованими дітьми ми сформували у відповідній моделі [2].

На теоретичному рівні проблема вимагає обґрунтування поняття «готовність вчителя до роботи з обдарованими учнями», визначення його компонентів, їх зміст та критерії оцінювання.

Поняття «готовність педагогічного працівника до роботи з обдарованими учнями» нами трактується, як складне якісне утворення комплексу властивостей вчителя, в основі якого міститься особисте його обдарування в будь-якій галузі, спеціальні знання, вміння та навички, внутрішні мотивації та певні риси характеру, що дозволяють на оптимальному та достатньому рівнях здійснювати пошук, розвиток та реалізацію творчих обдарувань школярів [1].

Серед компонентів готовності вчителів до роботи з обдарованими учнями ми виокремлюємо: *мотиваційний* (стійкий інтерес і потреба займатися цією справою); *особистісний* (здатність розуміти, оцінювати, прогнозувати і діяти); *змістовий* (повнота та системність знань); *процесуальний* (спеціальні психолого-педагогічні вміння); *креативний* (варіативність, оригінальність). Критеріями оцінки готовності вчителів визначено спеціальні знання з педагогіки та психології; вміння розробляти та впроваджувати стратегії розвитку учнів, навчати та виховувати їх на основі індивідуальних ознак обдарованості; здатність вчителя до самовдосконалення; позитивна професійна мотивація до діяльності, його рівень професійного вигорання.

Вивчаючи стан готовності вчителів до роботи з обдарованими дітьми, члени лабораторії зробили висновок, що більш комплексну і об'єктивну оцінку діяльності вчителя може дати розроблена лабораторією методика рівневого оцінювання готовності педагогічних кадрів до роботи з обдарованими учнями

за визначеними компонентами за 10-ти шкалами за 4-ма рівнями готовності (оптимальний, допустимий, критичний і недопустимий) [4]. Запропонована методика виводить дослідників на об'єктивну інтегровану оцінку готовності вчителя, до якої залучаються: адміністрація закладу, колеги по роботі, батьки, учні та власне вчитель. Інтегрована оцінка готовності до роботи з обдарованими учнями визначається з урахуванням оцінок, отриманих учителем від усіх учасників навчально-виховного процесу.

За результатами проведених досліджень, для учасників діагностики застосовуються коефіцієнти: для адміністрації – 4, для колег та самооцінки – 2, батьків і учнів – 1.

Інтегрована оцінка розраховувалась за формулою:

$$IO = (ОШ1+ОШ2+ОШ3+ОШ4+ОШ5+ОШ6+ОШ7+ОШ8+ОШ9+ОШ10) : 10 \times K$$

де: ОШ – оцінка шкали;

K (коефіцієнт) = $4OA+2OK+2CO+1OU+1OB$;

OA – оцінка адміністрації, OK – оцінка колег,

CO – самооцінка, OU – оцінка учнів,

OB – оцінка батьків.

Проведення діагностики готовності педагогічних кадрів до роботи з обдарованими учнями має за мету:

- визначити загальний рівень готовності педагогічного колективу і окремих вчителів до роботи з обдарованими учнями;
- визначити перелік компонентів, за якими педагогічні працівники успішно здійснюють професійну діяльність або мають певні труднощі та прогалини в підготовці.

Завдяки проведеному дослідженню було з'ясовано, що для Володимирецького колегіуму не проблемними виявились питання психологічної та науково-технологічної готовності вчителя, моральних і професійних його якостей, знання нормативної бази, нових технологій та інновацій, вміння планувати власну діяльність, організувати виховну роботу. Навпаки, проблемними виявились компоненти готовності, що оцінюють вміння вчителів формувати і реалізувати індивідуальні програми розвитку і саморозвитку обдарованих, організувати науково-дослідну діяльність, навчати практичному втіленню набутих знань.

Аналогічно ця діагностика дає можливість визначити стан готовності окремо взятого вчителя.

Наприклад, для вчителя П. Петренка (спеціаліст, стаж роботи 3 роки) рівень готовності до роботи з обдарованими учнями склав 412 балів, що відповідає критичному рівню. Аналіз за компонентами засвідчив про серйозні проблеми і труднощі, що має вчитель у знаннях психічних особливостей обдарованих, формуванні й реалізації індивідуальних програм розвитку, організації науково-дослідної роботи та інших напрямках діяльності.

Узагальнення результатів дослідження підтвердило, що в кожному педагогічному колективі, у кожного педагогічного працівника існують певні здобутки, а також власні проблеми, труднощі, недоліки.

Разом з тим, проведене дослідження дає підстави констатувати, що створити технологію, за допомогою якої можна об'єктивно оцінити готовність вчителя до навчання і виховання обдарованих учнів, повністю усунувши елементи суб'єктивізму, не реально. Адже неможливо перелічити фактори, що можуть вплинути на результати діагностики (настрій, душевний стан учасників діагностування, вплив тимчасових факторів, їх взаємини, стан здоров'я і багато тощо).

Рівненський регіональний центр Інституту обдарованої дитини продовжив дослідження стану готовності вчителів до роботи з обдарованими учнями. Зокрема, проведене анкетування серед слухачів курсової підготовки різних профілів підтвердило існування тих самих проблем у вчителів за відсутності у них спеціальної підготовки.

Виявлення проблем, труднощів є не самоціллю, а засобом визначення змісту та методик формування готовності вчителів до роботи з обдарованими учнями, що ввійшли в основу **Програми підготовки педагогічних кадрів до роботи з обдарованими учнями** [3]. Ті, хто виявили під час діагностики проблеми, повинні були знайти у змісті підготовки кадрів відображення, поряд з ключовими теоретичними положеннями.

Форми та методи спеціальної підготовки вчителів можуть бути різноманітними. У курсову підготовку педагогічних кадрів доречно включити (у професійний модуль) цикл лекцій з проблем обдарованості, спецкурс «Педагогіка обдарованих», семінарські заняття, тренінги, практичні заняття, роботу над творчими заліковими роботами. До комплексу методичних заходів у загальноосвітніх навчальних закладах повинні міститися: конференції, семінари (у т. ч. постійно діючі), робота шкіл педагогічного досвіду, педагогічні читання, круглі столи, тематичні педради, засідання методичних об'єднань.

Високоєфективною є самостійна робота вчителів з підвищення професійної майстерності за розгорнутими індивідуальними планами.

Запровадження комплексу методичних заходів досить швидко дає позитивну динаміку формування професійної готовності в учителів.

Більші зрушення, на нашу думку, відбуваються в обсягу теоретичних знань вчителів і менш значні, в тих напрямках підготовки, що вимагають прояву нових якісних вмінь та навичок, а це – володіння сучасними методиками та прийомами, розв'язання конкретних проблемних ситуацій, надання практичної допомоги тощо, що вимагає більш тривалої підготовки.

Знання нормативних документів, нових технологій та інновацій підвищує рівень науково-теоретичної та технологічної готовності вчителів. Поступово підвищується рівень науково-дослідної, експериментальної роботи, вміння формувати та реалізувати індивідуальні програми розвитку і саморозвитку обдарованих.

Більш тривалого часу потребує формування психологічної готовності вчителя, вміння планувати індивідуальну роботу з учнями та залучати до її

реалізації батьків і громадськість. Отже, результати впровадження застосованої технології показали її дієвість й ефективність.

Таким чином, вищезазначене свідчить, що для ефективною підготовки педагогічних кадрів до навчання і виховання обдарованих учнів необхідна система цілеспрямованих заходів, де рівноцінно використовуються різні форми методичної діяльності: проходження курсової підготовки в інституті післядипломної освіти; заходи міжкурсової роботи, самостійне засвоєння знань, набуття досвіду педагогічної діяльності тощо.

Форми і методи підготовки педагогічних кадрів до роботи з обдарованими учнями постійно вимагають вдосконалення, розширення, подальшого дослідження й експериментування за участі широкого кола практиків та науковців.

Використані літературні джерела

1. Демченко В. В. Готовність педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами та її зв'язок з результативністю їх навчання, виховання і розвитку / В. В. Демченко // Нова педагогічна думка. – 2008. – № 2. – С. 15–19.

2. Демченко В. В. Модель професійної компетенції педагогічного працівника, що працює з обдарованими школярами / В. В. Демченко. – Рівне: РОШПО, 2004. – 7 с.

3. Демченко В. В. Програма підготовки педагогічних кадрів в обласному інституті післядипломної освіти до роботи з обдарованими школярами: Навч.-метод. посібн. / В. В. Демченко – Рівне: РОШПО, 2009. – 17 с.

4. Демченко В. В. Технологія діагностики готовності педагогічних працівників до роботи з обдарованими дітьми: Навч.-метод. посібн. / В. В. Демченко – Рівне: РОШПО, 2014. – 25 с.

5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки // Управління освітою. – 2013. – № 4. – С. 27.

6. Русова С. Вибрані педагогічні твори / С. Русова. – К., 1997. – 317 с.

